

هوالاول

شرح مختصری از کارگاه کتابشناسی آموزش زبان فارسی در جهان غرب

مجری کارگاه: نفیسه رئیسی، عضو هیأت علمی گروه زبان و ادبیات دانشگاه یزد

قدیمی‌ترین مرکز آموزش زبان فارسی در جهان دانشگاه لیدن هلند است که در سال ۹۵۳ خورشیدی تأسیس یافت و از همان زمان تأسیس مطالعات فارسی در آن شکل گرفت. بر طبق نظریات بروین (۱۳۷۱) تنها کشور اروپایی که زبان فارسی را کشف کرد، هلند بود. منظور این است که تنها یک کشور دستیابی به این زبان را مبنایی برای رابطه و آشنایی بیشتر با تحقیقات دانشگاهی قرار داده است. جریان این آشنایی چنان است که شخصی به نام "فرانسیسکوس رافلینگیوس" در حین همکاری در چاپ یادگاری کتاب مقدس به هفت زبان که به شاه فیلیپ دوم تقدیم می‌شد، یک کتاب عهد عتیق دریافت کرد که در چاپخانه‌ای در قسطنطنیه منتشر شده بود، این کتاب نیز چند زبانه بود و جز زبان عبری به سه زبان شرقی دیگر نیز ترجمه شده بود که فارسی هم از جمله آن زبان‌ها بود. این شخص به یاری همکارانش در کشف و جستجوی این زبان راه را برای آشنایی اروپاییان با زبان فارسی گشود. از آن زمان مطالعه و آموزش این زبان در هلند به خصوص دانشگاه لیدن آغاز شد.

بر طبق نتایج آماری و تحقیقاتی طرح پژوهشی موجود، اولین شیوه آموزش زبان فارسی به صورت لغت‌نامه‌های دو زبانه یا چند زبانه است و اصولاً روش در چنین لغت‌نامه‌هایی این است که در کنار هر لغت نکات دستوری اندکی نیز خاطر نشان می‌شد. می‌توان اولین کتاب را به شاعر نامدار ایتالیایی "فرانچسکو تپرارکو" متعلق دانست. این کتاب توسط نویسنده به کتابخانه شهر ونیز اهدا شده است و در سال ۶۸۲ خورشیدی نگاشته گشته و از جهت اشتهال به واژگان عصر حافظ برای پژوهش‌های فارسی نیز ارزشمند است. قاره آسیا بدون احتساب ایران بیشترین کتاب و مقاله را در زمینه آموزش زبان فارسی به خود اختصاص داده است. این امر طبیعی است و به هر روی ایران از لحاظ موقعیت جغرافیایی به این قاره تعلق دارد و خاستگاه زبان فارسی از آسیا است. مسلماً کشورگشایی‌های

پادشاهان ایرانی، روابط تجاری و اقتصادی فارسی زبانان با اقوام غیر همزبان و اشتراکات مذهبی و فرهنگی در این امر بسیار تأثیرگذار بوده است.

شبه قاره هند با داشتن بیشترین تعداد مرکز آموزش، مقاله و کتاب آموزشی در زمینه آموزش زبان فارسی پیشگام همه کشورهای جهان است. سلطه بی چون و چرای زبان فارسی در شبه قاره هند و انتخاب شدن این زبان به عنوان زبان ادبی دربار عثمانی و نیز گستره جغرافیایی وسیع ایران در سال‌های پیش از ۱۳۰۰ نیاز و میزان کتاب‌های آموزش زبان فارسی به غیر فارسی زبانان را به بالاترین حد خود رسانده است. تعداد این کتاب‌ها در سال‌های پیش از ۱۳۰۰ به حدود ۲۲۵ کتاب می‌رسد.

کهن‌ترین مقاله نوشته شده که در موضوع گسترش زبان فارسی در کشورهای شمالی ایران است، زبان فارسی نام دارد که تقی ارانی نویسنده آن، مقاله را در سال ۱۲۹۲ در مجله ایرانشهر به چاپ رسانده است.

از اواسط دوره سلجوقیان تا اواخر دوره صفویان سه زبان عمده در بخش متمدن عالم رواج داشته است: عربی در سرزمین‌های مرکزی، جنوبی و غربی قلمرو اسلام، فارسی در سرزمین‌های شرقی و شمالی آن و بخشی از اروپا، لاتین در بخش عمده اروپای مرکزی، جنوبی و غربی.

از زمانی که تجار و سیاحان فرنگی به ایران آمدند، بخصوص در قرون شانزدهم و هفدهم میلادی که دوره افتتاح روابط سیاسی و تجاری با دولت صفوی بود علمای فرنگ کتاب‌های متعدد چه از نوع سفرنامه و گزارش و چه ترجمه کتب ادبی فارسی مانند گلستان تألیف کردند. در آن عهد آموختن زبان فارسی برای فرنگیانی که قصد سفر مشرق داشتند لازم بود تا بتوانند در قلمرو وسیع تکلم به زبان فارسی (از جمله هندوستان) به آسانی حوائج خود را بیان کنند. لذا دو رشته کتاب (لغتنامه و دستور زبان) وسیله کار بود.

در زمینه حضور زبان فارسی در اروپا شش دلیل عینی موجود است:

۱- وجود واژه‌های ایرانی و فارسی در زبان‌های اروپایی

۲- وجود لغت‌نامه‌های دو زبانه و چند زبانه که یکی از زبان‌های آن فارسی است؛ قدیمی‌ترین لغت‌نامه‌ای که تا به امروز می‌شناسیم یک لغت‌نامه فارسی، لاتین، رومی (ایتالیایی) است که به فرانچسکو پترارکو (پترارک) شاعر نامدار ایتالیایی تعلق دارد که به کتابخانه ونیز اهداء کرده است. این کتاب در سال ۱۳۰۳ م/۶۸۲ ش نوشته شده است و در سال ۱۸۲۸ م در پاریس تصحیح و چاپ شده است.

- وجود کتاب‌های بی‌شمار در زمینه دستور زبان فارسی، واژگان فارسی و حتی ضرب‌المثل‌های فارسی

۴- گسترش وافر نهضت ترجمه از زبان فارسی به زبان های اروپایی است که البته از دیرباز با ترجمه آثار علمی و فلسفی به زبان لاتین آغاز شده بود ولی در قرون جدید با ترجمه آثار تاریخی و ادبی فارسی اوج گرفت.

۵- به کار رفتن زبان فارسی به عنوان زبان رسمی دیپلماتیک و زبان تجاری در بخش عمده دنیای آن روزگار

۶- ایجاد مدارس السنه شرقی در کشورهای اروپایی

دو نقطه عطف در گسترش زبان فارسی در اروپای قدیم وجود دارد. اولین آن تسلط امپراطوری عثمانی بر اروپای شرقی و رسمی دانسته شدن فارسی در مناطق تحت تسلط آنها بود و دیگر نقطه عطف سلطه انگلیس بر هند و لزوم آموختن زبان رسمی هندیان یعنی فارسی از سوی ایشان بود که هر کدام از این دو مورد سبب شده است که از سوی اروپاییان، مراکز و کتاب‌های آموزشی گوناگونی برای زبان فارسی تأسیس و تهیه شود.

اروپا قدیمی‌ترین کتاب و مرکز آموزشی زبان فارسی را در جهان به خود اختصاص داده است. همان‌طور که گفتیم اولین کتاب لغت‌نامه سه‌زبانه فرانچسکو تپارک و اولین مرکز دانشگاه لیدن هلند نام دارد. در این قاره بیشترین کتاب آموزشی تألیف شده برای زبان فارسی متعلق به کشور انگلیس است و بیشترین مراکز آموزش زبان فارسی از آن کشور روسیه می‌باشد.

در مورد وضعیت کنونی زبان فارسی حوزه اروپا و امریکا، می‌توان در نگاهی کلی چند ویژگی را تبیین کرد. نخست این که در حوزه‌هایی که مطالعات ایران‌شناسی اغلب به تاریخ ایران پیش از اسلام به خصوص زبان‌های باستانی ایران محدود می‌شد، در دو دهه گذشته به مسائل تاریخ معاصر ایران نیز توجه ویژه‌ای صورت می‌گیرد و مطالعات زبان‌های باستانی ایران کم رونق‌تر شده است. بی تردید تغییر رویه سیاسی ایران و ظهور انقلاب اسلامی یکی از انگیزه‌های این تغییر رویکرد است.

دیگر این که مهاجرت جمع قابل توجهی از ایرانیان به حوزه اروپا و امریکا مسئولان فرهنگی این کشورها را با واقعیتی عینی روبرو کرد و آن حضور قدرتمند ایرانیان در این جوامع بود که ضرورتاً باید از تجربه آن‌ها استفاده معقول و منطقی به عمل آید. جمعی از ایرانیان، چهره‌های دانشگاهی و استادان زبان فارسی هستند که جایگزین استادان بومی شده‌اند. اقبال و رقبت نسل دوم ایرانیان به فرهنگ خود و ضرورت پرداختن به زبان فارسی و فرهنگ ایرانی، مسئله را از مرزهای مسئولیت دانشگاهی این کشورها فراتر برده است و خود ایرانیان مهاجر پاسخگویی به این نیاز را در برنامه خود قرار داده‌اند. تأسیس مدارس و کانون‌های زبان فارسی بخشی از این پاسخ به نیاز آموزش زبان فارسی در این کشورهاست. داوری در خصوص کارنامه پژوهش‌های ایران‌شناسی و زبان فارسی در

قلمرو وسیع اروپا و امریکا کاری آسان نیست و مستلزم ارائه تحلیل‌های آماری است که در مجال این پژوهش موقعیت آن فراهم نیست.

در اواسط دهه ۳۰ بر اساس شکل‌گیری روابط اقتصادی و سیاسی ایران و امریکا، آموزش زبان فارسی در این قاره نیز آغاز شد و اولین مرکز آموزش زبان فارسی به سال ۱۳۳۶ در دانشگاه تگزاس دایر گردید. اولین کتاب با نام *The Persian Language* در سال ۱۹۲۹ در نیویورک به چاپ رسید.

بعد از انقلاب و افزایش مهاجرت ایرانیان به امریکا، در امریکا شمالی با همت ایران‌دوستان، شورای گسترش زبان فارسی در امریکای شمالی شکل گرفته که در سال‌های اخیر توانسته منشأ آثاری نیکو باشد و برنامه دراز مدت را برای گسترش زبان فارسی در این قلمرو تدوین کند، که برخی از این اقدامات اکنون به ثمر نشسته است.

برخی از بنیادهای فرهنگی در قالب پژوهش‌های تاریخی و فرهنگی عملاً توانسته‌اند در حوزه اروپا و امریکا تأثیر جدی بر پژوهش‌های ایرانشناسی و مطالعات زبان فارسی بگذارند. نشر دانشنامه ایرانیکا، مجموعه آثاری که محصول کار بنیاد پژوهش‌های تاریخ ایران است و نیز کمک‌های بنیاد آفاخان برای پژوهش‌های اسماعیلی عملاً به حضور فرهنگ ایرانی و زبان فارسی در محافل دانشگاهی کمک کرده‌اند.